

Efterord

NORDISK KUNSKAPSHISTORIA INFÖR 2020-TALET

Videnshistorie – det som på engelska kallas *history of knowledge*, på tyska *Wissensgeschichte* och på svenska *kunskapshistoria* – har alla förutsättningar att bli ett av de mest vitala historievetenskapliga fälten under 2020-talet.¹ Under de senaste decennierna har det vuxit fram som ett nytt forskningsområde, men det är först under 2010-talets andra hälft som det har fått fastare form och blivit ett bredare, internationellt fenomen. Nya kunskapshistoriska bokserier och tidskrifter har grundats, samtidigt som en stor mängd forskningsprojekt har sjösatts.²

-
- 1 Föreliggande text bygger på och utvecklar resonemang som återfinns i Johan Östling & David Larsson Heidenblad, "Fulfilling the Promise of the History of Knowledge: Key Approaches for the 2020s", *Journal for the History of Knowledge*, 1:1 (kommande, 2020) och Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar, "Developing the History of Knowledge", i Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (red.), *Forms of Knowledge: Developing the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, kommande 2020). Två nya bokserier lanserades under 2019: Routledges "Knowledge Societies in History" (redaktörer Sven Dupré och Wijnand Mijnhardt) och Rowman & Littlefield Internationals "Global Epistemics" (redaktör Inanna Hamati-Ataya). *KNOW: A Journal on the Formation of Knowledge*, vars första nummer utgavs 2017, har Shadi Bartsch-Zimmer som chefredaktör och är ett huvudorgan för Stevanovich Institute on the Formation of Knowledge, University of Chicago. *The Journal for the History of Knowledge* (chefredaktörer: Sven Dupré och Geert Somsen) kommer med sitt första nummer 2020. Därutöver ägnar flera tidskrifter specialnummer eller tematiska sektioner åt kunskapshistoria, däribland *Geschichte und Gesellschaft* och kommande nummer av *History and Theory*, *History of Humanities* och *Slagmark*.
 - 2 För en översikt se Johan Östling, David Larsson Heidenblad, Erling Sandmo, Anna Nilsson Hammar & Kari H. Nordberg, "The History of Knowledge and the Circulation of Knowledge: An Introduction", i Johan Östling, Erling Sandmo, David Larsson Heidenblad, Anna Nilsson Hammar & Kari H. Nordberg (red.), *Circulation of Knowledge: Explorations in the History of Knowledge* (Lund: Nordic Academic Press, 2018); Martin Mulsow & Lorraine Daston, "History of Knowledge", i Marek Tamm & Peter Burke (red.), *Debating New Approaches to History* (London: Bloomsbury Academic, 2019); Suzanne Marchand, "How Much Knowledge is Worth Knowing? An American Intellectual Historian's Thoughts on the *Geschichte des Wissens*", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 42:2-3 (2019); Sven Dupré & Geert Somsen, "The History of Knowledge and the Future of Knowledge Societies", *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 42:2-3 (2019).

I Norden har Lund utvecklats till ett centrum för kunskapshistoria. Här har vi de senaste åren arbetat för att etablera och utforska kunskapshistoria som fält. Vi har bedrivit forskning, utgett publikationer, anordnat kurser, deltagit i konferenser, arrangerat sammankomster och odlat omvärldskontakter – allt i syfte att utveckla kunskapshistoria. I dag omfattar den kunskapshistoriska miljön ett dussintal aktiva forskare knutna till Historiska institutionen, huvudsakligen ur en något yngre generation. Inom dess ramar finns det en betydande öppenhet för olika teman, inriktningar och tidsperioder. Vårt kunskapshistoriska seminarium är en viktig arena för vetenskapliga diskussioner, liksom vår digitala plattform (newhistoryofknowledge.com).³

Kunskapshistoria befinner sig alltså sedan en tid i ett formerande skede, både i Norden och internationellt. På kort tid har det lyckats att locka till sig forskare med olika inriktning, profil och kompetens. Det har därvid haft en *integrerande* funktion och fört samman personer som annars inte skulle ha ingått i samma vetenskapliga samtal. I vetenskaps sociologiskt avseende är detta långtifrån självklart. Nya fält inom historievetenskapen tenderar att innebära specialisering och avgränsning. Kunskapshistoria samlar och vidgar.

Ett av de hittills mest produktiva begreppen inom fältet är ”kunscirkulation” (*circulation of knowledge*). En gemensam nämnare bland dem som använder begreppet är ett avståndstagande från enkla diffusionsteorier och lineära spridningsmodeller. I stället betraktas kunskap som en dynamisk företeelse. I cirkulationsprocesserna förändras potentiellt både kunskapens innehåll och form, och en viktig angelägenhet blir därför att analysera vad som händer när kunskap förflyttas mellan olika platser, genrer och medier. Begreppet bidrar vidare till en perspektivförskjutning i studiet av kunskap, från produktion till cirkulation. Det är inte längre tillkomsten av och betingelserna för ny kunskap som står i blickfältet, utan hur kunskap används, rör sig och omgestaltas. Parallellt kan synen på kunskapsprocessen vidgas och andra typer av aktörer och historiska sammanhang föras in i analysen.⁴

Det här temanumret demonstrerar en mångfald av ingångar till kunskapshistoria i allmänhet och kunscirkulation i synnerhet. Här finns författare som kommer från vetenskapshistoria (Aske Hennelund, Ivan Lund Christensen), utbildningshistoria (Ning de Connick-Smith) och kulturhistoria (Signe Mellemgård), men också bokhistoria (Maria Simonsen) och miljöhistoria (Nina Jessen). Här finns de som ägnar sig åt empirisk fördjupning liksom de som har teoretiska och begreppsutvecklande ansatser. Här finns analyser som inriktas mot en lokal kontext och de som studerar globala kopplingar.

3 För en fylligare beskrivning av den kunskapshistoriska miljön i Lund se Östling, Larsson Heidenblad & Nilsson Hammar (kommande, 2020).

4 Johan Östling & David Larsson Heidenblad, ”Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp”, *Historisk tidskrift*, 137:2 (2017); Östling et al. (2018), s. 17–23.

Kunskapshistoria har således en stark appellationskraft på forskare från vitt skilda områden. Frågan är dock vad denna integrativa förmåga betyder. Spelar det någon roll att forskarna söker sig till samma fält? Leder det till att nya samtal och utbyten äger rum? Och blir resultatet i sådana fall något substantiellt annorlunda? I flera av de introducerande och kommenterande artiklar som har publicerats de senaste åren har det ställts kritiska frågor om huruvida kunskapshistoria egentligen kan erbjuda något nytt. Eller är det bara "new wine in slightly stretched old wine skins", som Suzanne Marchand formulerar det?⁵

Vi menar att kunskapshistoriska forskare aktivt måste förhålla sig till denna kritik och formulera övertygande svar. Det räcker inte att samla många forskare på ett fält för att det ska bli betydelsefullt. Det större vetenskapliga värdet bestäms av vad som faktiskt händer där. Kunskapshistoriker måste samtala och samskapa – inte bara samexistera. På ett kollektivt plan behöver fältet ge vägande bidrag till historievetenskapen i stort. Dessa bidrag kan inte vara exakt desamma som andra redan ger. För att kunskapshistoria ska behålla sin attraktionskraft under 2020-talet måste fältet visa upp unika bidrag och nya forskningslinjer. Det tror vi att det har goda möjligheter att göra. Nordiska forskare har här ett särskilt gynnsamt utgångsläge. Allt sedan 2016 har det funnits ett vitalt kunskapshistoriskt forskarnätverk på nordisk botten. Detta har resulterat i gemensamma bokprojekt, workshoppar, konferenssessioner och forskarutbyten. Tillsammans är de nordiska kunskapshistorikerna på god väg att bli en viktig röst i de internationella diskussionerna på fältet.⁶

En väg framåt är att utveckla gemensamma analytiska begrepp. Cirkulation är ett sådant exempel. Inom vetenskapshistoria har det i första hand använts för att studera hur kunskap förflyttas över stora avstånd, exempelvis i koloniala förbindelser mellan Storbritannien och Indien. Kunskapshistoriker har dock sökt utveckla också andra förståelser. Vi har särskilt argumenterat för att det bör användas för att studera hur kunskap rör sig socialt.⁷ Inte minst kan det handla om de historiska processer som gör att vissa kunskaper blir till samhällsfenomen som på djupet griper in i människors liv. Ett aktuellt exempel är kunskap om globala klimatförändringar. Det har varit ett naturvetenskapligt område sedan 1800-talet. Men Svante Arrhenius och John Tyndalls studier gjorde knappast människor i allmänhet oroliga för framtiden. Det gjorde inte heller de vetenskapliga insikter som växte fram under 1960- och 1970-talen. Först mot slutet av 1980-talet skedde det stora mediala genombrottet. Men det som skett under 2010-talet, nu senast i

5 Marchand (2019), s. 127.

6 Johan Östling, Niklas Olsen & David Larsson Heidenblad (red.), *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia: Actors, Arenas, Aspirations* (Abingdon, Oxon: Routledge, kommande 2020).

7 Östling & Larsson Heidenblad (2017).

form av skolstrejckande ungdomar, är något annat. Det är något som behöver undersökas i ett kunskapshistoriskt perspektiv.⁸

Vilka nya begrepp och analytiska kategorier kan vi då extrahera ur detta temanummer? Finns det något som kan sägas sammanbinda flera av texterna, om än inte explicit? En möjlighet vi ser är att lyfta fram begreppet *kunskapsaktör*. Detta kan förstås som historiska aktörer som strävat efter att kunskap ska cirkulera i större sociala sammanhang. Ett typexempel på en sådan är Paul Bergsøe. Aske Hennelund benämner honom "videnskabsformidleren" för att understryka att han inte själv var en aktiv forskare. Begreppet har passiva konnotationer och implicerar också ett hierarkiskt förhållande. Bergsøe är inte lika intressant som Niels Bohr. Men är det verkligen så i ett kunskapshistoriskt perspektiv? Kan det potentiellt vara precis tvärtom?

Temanumret innehåller också många andra intressanta aktörer, däribland arkitekten David Vickery. Hans position mellan olika kulturer gör att han kan karakteriseras som en "intermediary", "go-between" eller "knowledge broker".⁹ Begreppen har på senare år använts frekvent inom globalhistorisk forskning men indikerar precis som "videnskabsformidleren" en lägre status. Framför allt understryker de att aktörerna inte är originella. De är endast mellanled. Vi menar att begreppet kunskapsaktör är mer neutralt. Därmed innebär det en uppvärdering av den här typen av aktörers verksamhet. Men än viktigare är att det möjliggör jämförelser mellan olika historiska sammanhang. Kunskapsaktörer går nämligen att finna överallt. Det kan vara en sockenpräst på 1600-talet, en folkskollärare på 1800-talet eller en Greta Thunberg i vår egen tid.

Ett annat begrepp som vi menar har stor potential är *kunskapsarena*. Det kan förstås som en plats som inom sina givna ramar erbjuder möjligheter och sätter gränser för cirkulation av kunskap. Det fungerar som en mötes- eller åskådningsplats för en viss typ av kunskapsaktörer och en viss typ av publik. För att den ska kunna vara en arena som befördrar samhällelig kunskaps-cirkulation måste den vanligen äga ett visst mått av stabilitet och beständighet, även om själva kunskapsinnehållet som cirkulerar på en och samma arena kan variera över tid. En kunskapsarena kan exempelvis ha formen av en medial plattform eller ett pedagogiskt forum.¹⁰

Ett exempel från detta temanummer kan hämtas från Nina Jessens studie av avfallshantering. Själva "losseplatsen" är förstås knappast att betrakta som en kunskapsarena. Den är snarare en ingång för att få syn på vad som cirkulerade på ett lokalt plan. Därigenom aktualiserar den mer centrala kunskapsarenor, såsom

8 Östling & Larsson Heidenblad (kommande, 2020).

9 Simon Schaffer (red.), *The Brokered World: Go-betweens and Global Intelligence, 1770-1820* (Sagamore Beach, Mass: Science History, 2009).

10 Johan Östling, "En kunskapsarena och dess aktörer: Under strecket och kunskaps-cirkulation i 1960-talets offentlighet", *Historisk tidskrift* (kommande, 2020).

den framväxande danska miljölagstiftningen. Därtill hade det varit intressant att relatera studien till hur kunskap om olika miljöfarliga ämnen och praktiker cirkulerade inom press, radio och tv i 1960- och 1970-talets Danmark. I likhet med begreppet kunskapsaktör öppnar också begreppet kunskapsarena upp för jämförelser i tid och rum. De är båda ett sätt att konkretisera vad som egentligen menas med cirkulation.

Med våra avslutande reflektioner vill vi rikta blicken framåt och fråga oss vad det kunskapshistoriska fältet kan bli under 2020-talet. För tillfället befinner fältet sig i ett viktigt formerande skede. Det mest utmärkande draget är att det i dag fyller en integrativ funktion. Detta temanummer är en manifestation av detta. Men för att kunskapshistoria ska utvecklas till ett verkligt värdefullt historievetenskapligt fält krävs det mer. Det behöver utveckla sin *generativa potential*. En väg framåt som vi pekat på här är att utforma nya analytiska begrepp, metoder och perspektiv. En annan kan vara att forskningskluster bildas kring speciella teman och fenomen, företrädesvis sådana som inte överlappar med etablerade forskningsfält. En tredje väg är samarbeten mellan olika lokala kunskapshistoriska forskningsmiljöer och forskargrupper, både inom och utanför Norden.

I samtliga fall menar vi att det bör finnas en genuin strävan att visa hur en kunskapshistorisk ingång påverkar utformning, genomförande och resultat. Det ska betyda något annat att bedriva kunskapshistoria än bokhistoria, idéhistoria, mediehistoria, vetenskapshistoria eller utbildningshistoria. Kan vi lyckas med detta realiserar fältets potential. Det finns det alla möjligheter till under 2020-talet.¹¹

11 Östling & Larsson Heidenblad (kommande, 2020); Östling, Larsson Heidenblad & Nilsson Hammar (kommande, 2020); Johan Östling, Niklas Olsen & David Larsson Heidenblad (red.), *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia: Actors, Arenas, and Aspirations* (Abingdon, Oxon: Routledge, kommande 2020).